

Fecr Yayınları: 479

EMEVÎLER DÖNEMİ ADLİYE TEŞKİLATI
VE
YARGI HUKUKU UYGULAMALARI

Cahid KARA

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
Sertifika No: 47479

1. Baskı: Kasım 2021

ISBN: 978-625-8005-24-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

EMEVÎLER DÖNEMİ
ADLİYE TEŞKİLATI
VE
YARGI HUKUKU
UYGULAMALARI

Cahid KARA

Ankara 2021

Cahid KARA

1975 yılında Bartın'da doğdu. 1993 yılında Bartın İmam Hatip Lisesi'ni, 1998 yılında da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. 2001 yılında *Kelb Kabilesi -Emeviler'in Sonuna Kadar* adlı tezi ile yüksek lisansını, 2007 yılında da *İslam Coğrafyasında Mecûsiler -Emeviler'in Sonuna Kadar-* adlı tezi ile de Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında doktorasını tamamladı. 2001-2013 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda yurtiçi ve yurtdışı çeşitli hizmet kademelerinde bulunduktan sonra Mayıs 2013'te Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak göreve başladı. Halen ilgili fakültede öğretim üyeliği görevine devam etmektedir. Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Yayınlanmış Kitaplar

İslam Coğrafyasında Mecûsiler (Emeviler'in Sonuna Kadar), Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2015.

İslâm Toplumunda Mecûsiler Abbâsiler Dönemi, Boy Yayınları, Denizli 2015.

Hz. Ebû Eyyub el-Ensârî, Beyan Yayınları, İstanbul 2019.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	11
Şekiller Tablosu	12
Ön söz	13
Giriş	17
1. Araştırmanın Metotları	17
2. Araştırmanın Amacı ve Sınırları	19
3. Kaynaklar ve Araştırmalar	20
4. Emevîler'e Kadar Adliye Teşkilatı	24
4.1. Cahiliye Dönemi	24
4.2. Hz. Peygamber Dönemi	28
4.3. Râşid Halifeler Dönemi	30

I. BÖLÜM EMEVÎLER DÖNEMİ KADILAR

Giriş	35
1. Medine Kadıları	35
2. Mekke ve Taif Kadıları	43
3. Basra Kadıları	43
4. Kûfe Kadıları	50
5. Dımaşk Kadıları	59
6. Filistin Kadıları	66
7. Ürdün Kadıları	67
8. Ba'lebek Kadıları	67
9. Hıms Kadıları	67
10. Mısır Kadıları	68
11. İfrikiye Kadıları	76
12. Endülüs Kadıları	78
13. Horasan Kadıları	79
14. Sicistan Kadıları	80
15. İsfahan Kadıları	80
16. Vâsıt Kadıları	81
17. Musul Kadıları	81
18. Cezîre ve Harrân Kadıları	81
19. Ehvâz Kadıları	82
20. Yemen Kadıları	83

II. BÖLÜM ADLİYE TEŞKİLATI

Giriş	85
1. Adliye Üyeleri	85

1.1. Kadı	85
1.1.1. Kadının Konumu ve İdareyle İlişkileri	90
1.1.2. Kadıda Aranan Nitelikler	98
1.1.3. Kadının Yetki Alanı	103
1.1.4. Kadı Tespiti	105
1.1.5. Kadı Atamaları	108
1.1.5.1. Halifenin Kadı Ataması	108
1.1.5.2. Valinin Kadı Ataması	109
1.1.6. Kadı Atama Usulü	111
1.1.7. Kadıların Görev Süresi	113
1.1.8. Kadıların Görevlerinin Sona Ermesi	116
1.1.8.1. İdarî Azıl	116
1.1.8.1.1. Şikâyet	117
1.1.8.1.2. Rüşvet İddiaları	119
1.1.8.1.3. İdare Karşısı Düşünce ve Tavrı	119
1.1.8.1.4. Yetersizlik ve Sağlık Kaybı	121
1.1.8.2. Kadının Kendi İstifası	122
1.1.8.3. Kadının Vefatı	124
1.1.9. Kadılığa Atanmaktan Kaçınmak	124
1.1.10. Giyimleri	127
1.1.11. Mühürleri	128
1.1.12. Kadılıkla Birlikte Diğer Görevler	129
1.1.12.1. Şurta	129
1.1.12.2. Beytümâl İdaresi	131
1.1.12.3. Valilik ve Halife/Vali Vekilliği	132
1.1.12.4. Ordu Komutanlığı	133
1.1.12.5. Yetim Mallarını Gözetme	133
1.1.12.6. Vakıf İdaresi	133
1.1.12.7. Namaz Kıldırma	134
1.1.12.8. Kasas (Vaizlik)	134
1.1.12.9. Diğer Görevler	136
1.1.13. Kadı Maaşları	139
1.1.14. Kadılara Rüşvet İddiaları	144
1.2. Kadı Yardımcıları	146
1.2.1. Şurti/Cilvâz/Hares/Kayyim	146
1.2.2. Mukaddim	149
1.2.3. Mütercim	149
1.2.4. Şûrâ Ehli Meclisi	150
1.2.5. Adli Kâtip ve Davaların Tescili	155
1.2.6. Kassâm	159
1.2.7. Müzekkî	160
2. Mahkeme Mekânları	160
3. Mahkeme Zamanı	165
4. İnfaz	166

5. Vekâlet-----	168
6. Mahkeme Âdâbı -----	169
7. Muhâkeme Usulleri -----	171
7.1. Dava Açma-----	172
7.2. Davada İspat Yüğü ve Savunma Hakkı -----	176
7.3. Davada İspat Vasıtaları -----	179
7.3.1. Şahitlik ve Meseleleri -----	180
7.3.1.1. Şahidin Âkil Olması -----	182
7.3.1.2. Şahitlerin Âdil Olması -----	183
7.3.1.3. Şahitlerin Tezkiyesi -----	185
7.3.1.4. Şahitlik Konusunda Bilgili Olma -----	187
7.3.1.5. Kadınların Şahitlik Durumları -----	188
7.3.1.6. Yakın Akrabaların Şahitliğı -----	189
7.3.1.7. Âmaların Şahitliğı -----	190
7.3.1.8. Kölelerin Şahitliğı -----	190
7.3.1.9. Gayri Müslimlerin Şahitliğı -----	191
7.3.1.10. Şahitliğın Bozulması -----	192
7.3.1.11. Şahitliğın Reddi -----	195
7.3.1.12. Tek Şahit ve Yeminle Hüküm -----	198
7.3.2. İkrar (İtiraf)-----	200
7.3.3. Yemin ve Meseleleri -----	201
7.3.3.1. Davalıya Yemin Teklifinde Bulunma -----	202
7.3.3.2. Davalının Yeminden Kaçınması (Nükül) -----	204
7.3.3.3. Davacıdan Yemin Talebi -----	205
7.3.3.4. Şahitle Birlikte Yemin -----	206
7.3.3.5. Gayri Müslimlerin Yemini -----	27
7.3.4. Karîne ve Emâreler -----	208
7.3.5. Bilirkişi (Ehl-i Vukûf) -----	209
7.3.6. Kasâme -----	209
7.3.7. Kadının Şahsi Bilgisi -----	211
8. Kadı Hükümünün Bozulması -----	213
8.1. Halife veya Valinin Hükümü Bozması -----	213
8.2. Kadının Verdiği Hükümden Dönmesi -----	213
9. Tarafsızlık ve Hassasiyetleri -----	215
10. Mahkeme Sonunda Kadılara Yöneltilen İtham ve İtirazlar-----	221
11. Kadıların Haksız Uygulamaları -----	225
12. Kadıların Mektup Yazışmaları -----	229
12.1. Halifeden Kadıya Gönderilen Mektuplar-----	229
12.2. Kadıdan Halifeye Gönderilen Mektuplar-----	230
12.3. Kadıdan Kadıya Gönderilen Mektuplar -----	231
12.4. Kadıdan Ulemâya Gönderilen Mektuplar -----	234
13. Kadıların Cezalandırılması-----	235

III. BÖLÜM
DAVA KONULARI ve HUKUK UYGULAMALARI

Giriş-----	237
1. Ceza Dâvaları-----	237
1.1. Had Cezaları-----	238
1.1.1. Zina Davaları-----	238
1.1.2. Zina (Kazf) ve Diğer Konularda İftirada Bulunma Davaları-----	242
1.1.3. Hırsızlık Davaları-----	248
1.1.4. Şarap İçme ve Sarhoşluk Davaları-----	254
1.2. Cinayet Davaları-----	258
1.3. Yaralama Davaları-----	265
1.4. Ta'zir Davaları-----	271
1.4.1. Genel Ta'zir Cezaları-----	271
1.4.2. Yalancı Şahitlere Uygulanan Ta'zir Cezaları-----	277
1.5. Hapis Cezası Davaları-----	280
2. Hukuk Davaları-----	284
2.1. Aile Hukuku Davaları-----	284
2.1.1. Nikâh-----	285
2.1.2. Talâk-----	292
2.1.3. Nafaka Tayini-----	302
2.1.4. Velâyet-----	307
2.1.5. Miras ve Vasiyet Davaları-----	310
2.1.6. Hibe Davaları-----	322
2.1.7. Umrâ Davaları-----	323
2.2. Ticarî Davalar-----	325
2.2.1. Alışveriş-----	325
2.2.2. Borç ve İflas Davaları-----	343
2.2.3. Rehin Davaları-----	352
2.2.4. Emanet Davaları-----	354
2.2.5. İcâre Davaları-----	357
2.3. Tazminat Davaları-----	360
3. Köle (Abd) ve Cârîye Davaları-----	366
4. Genel Anlaşmazlık ve Sulh Davaları-----	371
5. Şüfa Davaları-----	383
6. Gayri Müslimlerin Davaları-----	384
7. Mezâlim Davaları-----	388
8. Askerî Davalar-----	393
SONUÇ-----	397
KAYNAKLAR-----	401
DİZİN-----	413

Bu kitabımı fakülte yıllarımın ilk günlerinden itibaren ilmi, irfanı ve nezaketiyle örnek olmuş, akademik hayatımdaki rehberliği ile her zaman yolumu aydınlatmış, üzerimde büyük emeklere sahip merhum hocam Prof. Dr. İbrahim Sarıçam'a (ö. 2017) ithaf ediyorum.

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bk.	: bakınız
b.y.	: basım yeri yok
çev.	: çeviri
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EI ²	: Encyclopedia of Islam
İA	: İslâm Ansiklopedisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	: neşir
s.	: sayfa
tah.	: tahkik
ts.	: tarihsiz

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 1: Akraba Kadıları Gösterir Tablo -----	87
Şekil 2: Kadıların Atanma Makamını Gösterir Tablo -----	110
Şekil 3: Medine Kadıları Görev Süreleri -----	113
Şekil 4: Basra Kadıları Görev Süreleri-----	113
Şekil 5: Kûfe Kadıları Görev Süreleri -----	114
Şekil 6: Dımaşk Kadıları Görev Süreleri -----	114
Şekil 7: Mısır Kadıları Görev Süreleri-----	114
Şekil 8: Horasan Kadıları Görev Süreleri-----	115
Şekil 9: Şurta Görevinde Bulunan Kadıların Listesi -----	131
Şekil 10: Beytülmâl Görevinde Bulunan Kadıların Listesi -----	132
Şekil 11: Vaizlik Yapan Kadıların Listesi -----	136
Şekil 12: Kadılıkla Birlikte Diğer Görevleri Gösterir Tablo ---	137
Şekil 13: Kadı Maaşlarını Gösterir Tablo -----	143
Şekil 14: Şûrâ Meclisi Üyelerini Gösterir Tablo-----	154
Şekil 15: Zina Davaları -----	240
Şekil 16: Zina İftirası Davaları-----	247
Şekil 17: Hırsızlık Davaları -----	253
Şekil 18: İçki İçme Davaları -----	257
Şekil 19: Cinayet Davaları -----	263
Şekil 20: Yaralama Cezaları -----	270
Şekil 21: Ta'zîr Cezaları -----	276
Şekil 22: Yalancı Şahit Ta'zîr Cezaları -----	279
Şekil 23: Hapis Cezaları -----	284
Şekil 24: Nafaka Veren ve Alan Taraflar -----	306

ÖN SÖZ

Adaletin uygulanması İslâm dininin temel ilkelerinden biridir. Hz. Peygamber ve sonrasındaki halifeler İslâm toplumunda ortaya çıkan hukuki problemleri Kuran ve sünnette temel hatları belirlenen ilkeler çerçevesinde çözümlemeye ve insanlar arasında adaletle hükmetmeye çalışmışlardır.

İslâm'ın ortaya çıkışından sonraki ilk yüzyıl siyasî, iktisadî, ilmî, vb. çeşitli yönlerden oldukça önemlidir. İslâm, Hz. Peygamber'den sonra da yayılma ve gelişmesini sürdürerek büyük ölçüde ilk yüzyıl içinde şekillenmiştir. Bu çerçevede İslâm'ın inanç, ibadet ve ahlak ilkelerinin ayrılmaz bir parçası olan hukuk ilk yüzyıl içinde gelişen kurumlardan biri olmuştur. Büyük oranda Hz. Peygamber sonrası sahabe ve tâbîûn dönemlerinde yetişen önemli ilmî kişiler sayesinde İslâm toplumu içinde hukuk kurallarına göre insanlar arasında adalet sağlanmaya çalışılmıştır. Adaletin önemli bir dayanağı ise mahkemelerdir. Kadıların görev yaptığı mahkemelerde insanlar arasında ortaya çıkan hukukî davalar İslâm'ın belirlediği hukuk kuralları temelinde çözümlenmeye ve adalet sağlanmaya çalışılmıştır.

Biz bu çalışmamızda Emevîler dönemi İslâm toplumunda görülen hukuk uygulamalarını hukukçuların nazarî yaklaşımlarından ziyade insanların bizzat tecrübe ettikleri ve dönemin sosyal hayat gerçekliğinin bir parçası olarak mahkeme salonlarında verilen yargı hukuku uygulamaları çerçevesinde ele almaya çalışacağız. Sosyal hayatın bir gerçekliği olarak insanlar arasında zaman zaman çeşitli konularda anlaşmazlık ve hukuk ihlalleri meydana gelebilmektedir. İnsanlar kendi aralarında çözemedikleri davaları mahkemelere taşımışlardır. Şehirlerde bulunan kadılar anlaşmazlıkları hukuk temelinde adaletin icrası olarak çözümlenmeye çalışmışlardır. Bu açıdan ilk dönem İslâm toplumundaki adalet ilkesinin yansıma ve uygulamalarını nazarî hukuk açısından değerlendirme yerine, amelî olarak kadıların mahkemede ortaya koydukları yargı hukuku kararları örneklerinden yola çıkarak tespit etmeye çalıştık.

Mezheplerin henüz şekillenmediği, kadıların Kur'ân, sünnet ve genellikle kendi içtihatlarına göre hüküm verdiği bu dönemdeki adlî uygulamaların İslâm hukukunun gelişim tarihini, tarihsel uygulamaya dayalı örnekler üzerinden göstermesi açısından hassaten önemli olduğunu düşünüyoruz. Bununla beraber bu çalışmamız erken dönem İslâm hukuk tarihinin gelişim evrelerini ele alan bir araştırma değildir. Ortaya konulan adlî uygulamalar her ne kadar doğrudan

mahkemelere intikal etmiş kazâî meseleler olsa da biz bu çalışmamızda kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla dava ve vakaları sosyal ve kurumlar tarihi açısından incelemeye çalışacağız. Dolayısıyla çalışmamızda daha çok hukukun işleyişi ve hukuk davalarının çeşitliliği konularına odaklandık. Hukuk davalarının işleyişine bakarak hukuk anlayışını ve bu anlayışın kaynaklarını incelemeyi veya bu konudaki tartışmaları ortaya koymayı hedeflemedik. Bu açıdan kaynaklarda yer verilen ulemanın hukuk meseleleri karşısındaki nazarî görüşlerini ve bu konulardaki fikhî ihtilaf ve tartışmalarına çalışmamızda yer vermedik. Böylesi bir amaç bu çalışmanın sınırlarını aşacaktır. Bununla beraber bazı konuların aydınlatılması amacıyla zaman zaman ulemanın nazarî görüşlerine de yer verdik. Dolayısıyla çalışmamızı İslâm tarihinin sınırları içerisinde tutmaya çalıştık. Gerçekte ressam gördüğü veya hayal ettiği imgeleri tablosunda resme dönüştürürken, tarihçi de tıpkı bir ressam gibi araştırdığı dönemdeki toplumla ilgili birbirinden kopuk parçaları zihninde birleştirerek okuyucusuna bütüncül bir fotoğraf karesi sunmaya çabalar. Bu çalışmayla da ilgili dönemin yargı hukukunu merkeze alarak Emeviler döneminin sosyal, ekonomik, kültürel gibi hayatın çeşitli açılarından bir resmini zihinlerimizde canlandırmayı hedefledik.

Adli uygulamalar mahkemeye yansıyan dava konuları olduğundan ilk dönem İslâm toplumunda yaşayan insanlar arasındaki hadiselerin nitelik ve karakterini ifade etmektedir. Bu sayede toplumun dinî, iktisadî, sosyo-kültürel hayat ve yapısı hakkında zihinlerimizde görseller belirlemektedir. Ayrıca bu durum günümüz Müslüman toplum ile geçmiş arasındaki sosyal hayatın nitelik, benzerlik ve farklılığını bir dereceye kadar ortaya çıkarmamıza yardımcı olabilecektir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Emeviler döneminde Medine, Kûfe, Basra, Dımaşk ve Mısır başta olmak üzere şehirlerde görev yapan kadıları tespit etmeye çalıştık. Mezkûr kadıları görev yaptıkları şehirlere ve atanma tarihlerine göre sıraladık. Başta tabakât olmak üzere çeşitli kaynaklardan ilmî düzeyleri, kadılığa kim tarafından atandıkları ve azledildikleri gibi konuları ön planda tutarak toplamda 141 kadı hakkında kısaca bilgi verdik. Bu kısımda Emeviler dönemi bütün şehirlerde görev yapan kadıların isimlerine yer verdiğimiz ifade edemeyiz. İsmi geçen kadılar genelde eyalet merkezleri ve büyük şehirlerde görev yapanlardır. Bunun yanı sıra diğer şehirlerde kimlerin kadı olarak görev yaptığı bilgisine ulaşamadık. Kaynaklarda görebildiğimiz tüm kadılara yer vermeye çalıştık, fakat ismi geçen kadıların bütünü teşkil etti-

ğini düşünmüyoruz. Bu bölümü oluşturmamızın ana nedeni okuyucuya çalışma içinde geçen kadıların kısaca kimlikleri hakkında bilgi vermektir. Böylelikle okuyucunun zihninde Emevîler döneminde görev yapan kadıların adli kararları verme konusunda genel anlamda bir nitelik ve yetkinlik tasavvuru oluşacaktır.

İkinci bölümde Emevîler dönemi adli teşkilat ele alınmıştır. Bu bölümde kadıların durumu, seçimi, atanması, azli, görev süreleri, maaşları, diğer görevlerinin yanı sıra adli teşkilatın işleyişinde kadıların birlikte görev alan diğer yardımcı unsurlar gibi çeşitli konularda bilgi verilmiştir. Bununla beraber muhakeme usulleri olarak bilinen kadıların mahkemede hüküm verirken takip ettikleri usul ve yöntemler, kadıların mektuplaşmaları, kadı-idare ilişkileri, kadıların yöneltilen eleştiriler, kadıların yapmış oldukları haksız uygulamalar bu bölümde ele alınan başlıca konulardır. Konu başlıklarından da anlaşılacağı üzere bu bölüm genel anlamda Emevîler dönemi adli kurum tarihidir. Adliyenin bu dönemdeki işlevini Emevîler sonrası telif edilen edebî-kâdî türü eserlerden ziyade ilgili dönemin hadiselerine yer veren temel kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri kullanarak ortaya koymaya çalıştık.

Üçüncü bölüm Emevîler dönemi yargı hukuku dava örneklerinden oluşmaktadır. Başta Veki'nin eseri olmak üzere çeşitli kaynaklardan tespit edilen dava örnekleri tematik olarak derlendikten sonra şehir ve atanma sırasına göre kadıların baktıkları davalar tanzim edilmiştir. Bu bölümde davalar ceza ve hukuk davaları olarak iki ana bölümde sınıflandırıldıktan sonra yukarıdaki düzende ele alınmıştır. İlk olarak dava konusu hakkında tanımlama verildikten sonra dava örnekleri şehir ve kadı özelinde verilmiş, sonunda da davalar içeriklerine göre çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Dava örneklerini muhtevî örnekler büyük ölçüde temel kaynaklardan doğrudan aktarılmaya çalışılmıştır. Yazımda bu yöntemi tercih etmemizin sebebi okuyucuya bilgiyi doğrudan aktarma amacıyla birlikte metinlerde dönemin sosyo-kültürel tarihine yönelik doğrudan ve dolaylı toplumun karakterini yansıtan çeşitli bilgilerin bulunmasıdır.

Çalışmanın ortaya konulmasında emeği geçen Doç. Dr. Said Nuri Akgündüz, Dr. Öğr. Üyesi Nusret Dede, Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Çelik, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Faruk Çifçi, Dr. Öğr. Üyesi Sedat Sağdıç ve Dr. Öğr. Görevlisi Davut Orhan'a teşekkür ederim.

İnayet ve tevfiğ Allah'tandır.